

УДК 7.74:01

*Кисельова Катерина Олександрівна,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри дизайну одягу,
Київський національний університет культури і мистецтв*

ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАНЬ ФОРМОУТВОРЕННЯ В ДИЗАЙНІ КОСТЮМА

У статті представлено літературний огляд розвитку теорії формоутворення. Виявлено, що питання формоутворення в дизайні одягу висвітлено недостатньо, відсутній комплексний підхід. Вирішено, що розвиток процесів формоутворення в дизайні одягу доцільно розглядати у взаємодії в чотирьох сферах: історико-еволюційній, соціокультурній та етнокультурній, проектно-естетичній, науково-технічній.

Ключові слова: дизайн одягу, процес формоутворення.

В статье представлен анализ литературы по вопросам развития теории формообразования. Выявлено, что аспекты формообразования в дизайне одежды освещены недостаточно, отсутствует комплексный подход. Решено, что развитие процессов формообразования в дизайне одежды целесообразно рассматривать во взаимодействии в четырех сферах: историко-эволюционной, социокультурной и этнокультурной, проектно-эстетической, научно-технической.

Ключевые слова: дизайн одежды, процесс формообразования.

The article presents analysis of literature related to development of formbuilding theory. It was found out that formbuilding aspects of clothes design are poorly highlighted and lack complex approach. The decision was made on reasonability of four-element investigation into the formbuilding development processes in the clothes design, which comprises historical and evolutionary, socio- and ethnocultural, design and aesthetic, and scientific and technological aspects.

Key words: clothing design, formbuilding process.

Художник-дизайнер, проектуючи будь-який об'єкт навколишнього середовища, незалежно від його призначення та функцій, завжди проектує форму. Дизайнерська річ починає існувати тільки після того, як вона набуває форми – двовимірну в ескізі, або тривимірну в макеті або виробі. Нині категорії «форма» та «формоутворення» міцно увійшли й закріпилися в понятійному апараті багатьох наук: дизайні, мистецтвознавстві, філософії, культурології, конструюванні, технології і т. ін. Але, незважаючи на кількість наукових досліджень питань формотворчості в дизайні й ступінь їх розробленості, інтерес науковців різних галузей – художників і теоретиків мистецтва до змісту і характеру форми та процесу формотворення не слабшає, а навпаки набирає нових обертів. Цей стан розгляду питання можна пояснити тим, що поняття форми та процес формотворення мають для проектувальника вирішальне значення, але в багатьох наукових роботах вони згадуються як сталий факт і мають різне змістовне навантаження.

Тема статті пов'язана з учбовими програмами та основним напрямом науково-дослідницьких робіт, які ведуться кафедрою дизайну одягу Київського Національного університету культури і мистецтв.

Сучасна література про костюм включає дослідження, проведені в чотирьох основних напрямках: загальна теорія проектування; аналіз зміни форм костюма з елементами прогнозування; еволюція образів і концепцій моди; вивчення й опис костюма в культурному, історичному і соціальному контексті. Загальна теорія проектування, питання розгляду форми та процесу формоутворення в науковій літературі про костюм найбільш повно представлені працями науковців Московського державного текстильного університету ім. А. Н. Косигіна (Московського текстильного інституту), опублікованими у збірнику під редакцією Т. В. Козлової [16], але в них аналіз форми проводиться за одним чи двома-трьома основними параметрами, що дозволяє відкривати закономірності розвитку модних форм з метою їх подальшого прогнозування. Так, Т. В. Козлова виділяє три основні геометричні форми костюма, класифікує їх історичний розвиток за періодами та поділяє на сім етапів. Г. І. Петушкова досліджує роль симетрії в організації костюма, виводить еволюційну теорію процесу формоутворення та розробляє метод графічного прогнозу, виводить три основні та три перехідні періоди розвитку художнього оформлення та структури поверхні тканини. Р. А. Степучев досліджує семантику костюма, вводить поняття «семантичні коди», «іконічні знаки», «мова костюма», за якими споживач сприймає інформацію, що закладена проектувальником на різних структурних рівнях форми. Найбільший пласт досліджень у галузі костюма становлять класичні мистецтвознавчі дослідження. Серед робіт присвячених змінам костюма у контексті історичних епох треба відзначити монографії М. Н. Мерцалової («Поэзия народного костюма», 1975; «Костюм разных времен и народов», 2001), А. Дзеконської-Козловської («Женская мода XX века», 1977), М. Б. Романовської («История костюма и гендерные сюжеты моды», 2010), Р. В. Захаржевської («История костюма: [от античности до современности]», 2007), дисертації Р. М. Кирсанової («Костюм в русской художественной культуре XVIII – первой половины XX века», 1996), Ванькович С. М. («Костюм периода историзма: проблема восприятия стилевых прототипов», 2010). Окремо треба відзначити праці Г. Г. Галаджевої («Практическое пособие по историческому крою западноевропейского костюма XI–XV вв.», 2001; серія статей в журналі «Ателье»), в яких форма костюма розглядається у взаємозв'язку з кроєм.

У зарубіжній літературі найбільш популярними є два основних напрями: вивчення костюма як елемента моди (Leventon, Mellissa. «Artwear: Fashion and Anti-Fashion», 2005; Robert Leach, Shelley Fox «The Fashion Resource Book: Research for Design», 2014) та вивчення стильових напрямів проектування костюма в контексті розвитку сучасного мистецтва, визначення взаємовпливів моди в одязі, архітектурі, предметному світі та концептуальному творчості (Quinn, Bradley «The Fashion of Architecture», 2003; Nancy J. Troy. «Couture Culture: A Study in Modern Art and Fashion», 2003).

Останнім часом спостерігається зростання наукових публікацій, в яких з різних точок зору розглядаються проблеми форми костюма. Більшість робіт направлена на дослідження форми у вимірі такого явища як мода. На вивченні моди XX – поч. XXI ст.

зупинилися Л. П. Дихнич (мода в контексті соціокультурних процесів) [7], О. М. Лагода (художньо-образні особливості костюма) [19], М. Т. Мельник (мода в контексті художніх практик) [22], М. В. Сенько (моди в контексті мистецьких стилів) [28], О. Д. Тканко (костюм в Україні) [32], Л. П. Ткаченко (мода як естетичний феномен) [33], О. М. Шандренко (віртуальні виміри моди) [34]. У значно меншій кількості дослідження торкаються пошуку закономірностей формоутворення. Форму костюма в архітектонічному аспекті розглядають Т. О. Бердник [1], О. Будникова [2], О. Н. Данилова [6], тектоніці форми присвячена робота Т. В. Ніколаєвої [23]. Дослідження С. М. Ванькович [3] торкається питань взаємопроникнення форм в архітектурі та костюмі. М. В. Кісіль спробувала сформулювати поняття «концепція формоутворення», розкрила його роль та місце в процесі проектування костюма у ХХ ст. [15]. Е. А. Косарева описала динаміку змін формоутворення костюма, аналізуючи моду з позицій психології та соціології [18]. Але, незважаючи на значну кількість наукових робіт, питання розробки системного аналізу форми костюма, вивчення форми костюма на рівні її структурних елементів, залишилися поза увагою науковців. Отже, враховуючи виняткову важливість цих напрямів для дизайну, було визначено тему дослідження «Художнє формоутворення в дизайні костюма: історія розвитку, сучасні тренди».

Мета статті – висвітлення стану питань формоутворення в науковій та спеціалізованій літературі.

Постійний інтерес дослідників до таких понять як «форма» та «процес формоутворення» пояснюється тим, що за відсутністю правильного сприйняття предметного середовища, теоретичних і практичних основ професійної діяльності дизайнерів важко досягти високого кваліфікаційного рівня. Не маючи чіткого уявлення про значення основних понять, неможливо створювати якісні предмети, які відповідають потребам часу. Й, оскільки дизайнерська форма відображує не лише індивідуальний світогляд автора, але й є віддзеркаленням основних тенденцій розвитку проектної культури та суспільства в цілому, з розвитком людства постійно еволюціонує й поняття про форму, змінюється зміст і наповнення процесу формоутворення, виникають нові технології, методи та прийоми. Отже, розгляд таких понять як «форма», «процес формоутворення» займає провідні позиції в теорії сучасного дизайну та засобів візуальної комунікації й потребує постійного переосмислення теорією та практикою мистецтва.

Незважаючи на значну кількість досліджень і полеміку в цій проблематиці, неможливо не зауважити, що костюм порівняно з іншими сферами дизайну розглядається вкрай мало й фактично залишається поза увагою як провідних сучасних теоретиків дизайну, так і решти значних науковців. Між тим костюм має власні специфічні особливості, які не дають змогу сліпо транслювати в цю галузь загальну теорію формотворення, а практика моделювання потребує осягнення універсальних законів, обґрунтування всіх етапів побудови форми, аналізу методів і виявлення специфіки формотворчих прийомів, визначення глибинних підстав, компонентів і тенденцій формотворчого процесу.

На поч. ХХІ ст. вже не залишається сумнівів, що форма костюма не народжується окремою творчою думкою дизайнера, а має дві великих складові: образно-емоційну й

утилітарно-технологічну. Образно-емоційна складова, як «дзеркало», відображує цілісне уявлення про світ, про сучасний рівень розвитку візуальної культури, про суспільне життя людини, а утилітарно-технологічна демонструє всі досягнення науково-технічного прогресу. У формі костюма в складному взаємозв'язку з'єднуються ці зовнішні і внутрішні характеристики. Отже, без розгляду процесу створення форми костюма на певному консолідованому рівні змістовності, теорія дизайну одягу залишиться неповною та поверхневою, оскільки розгляд окремих етапів і характеристик може не наближати до загальної сутності всього процесу. Зважаючи на це, виникла необхідність у розробці нового розуміння, нових підходів до процесу формоутворення як процесу образної інтеграції науково-технічних і соціокультурних факторів. Вирішено, що розвиток процесів формоутворення в дизайні одягу доцільно розглядати під різними кутами зору:

- історико-еволюційна сфера (тип суспільства, споживчі групи, рівень розвитку технологій);
- соціокультурна й етнокультурна сфери (рівень розвитку соціуму, призначення речі, традиції та смаки, питання престижності й та ін.);
- проектно-естетична сфера (композиційні засоби та засоби гармонізації форми, технології моделювання, засоби і прийоми образної художньої виразності.);
- науково-технічна сфера (матеріали, ступінь розвитку технологій і техніки).

Серед робіт присвячених комплексному розгляду проблем дизайну та процесу формоутворення можна виділити такі: Н. В. Воронова, Т. Бистрової, А. А. Грашина, Е. В. Жердєва, А. В. Іконнікова, В. Ф. Колейчук, А. Н. Лаврентьєва, М. А. Соколова, В. Т. Шимко.

Розгляду історико-еволюційного аспекту дизайну присвячені роботи В. Ф. Маркузон, С. О. Хан-Магомедова, З. Гидион, Н. А. Саприкиной, С. М. Михайлова, Н. А. Ковешникової, В. Ф. Рунге.

Соціокультурний аспект дизайну, засоби кодування та трансляції інформації розкриваються в роботах В. Гропіуса, Г. Земпера, А. Моль, Р. Барта, Д. Нельсона, У. Моррिसа, О. І. Генисаретского, М. Ю. Лотмана, В. Ф. Маркузона, У. Еко, В. Л. Глазичева, В. Аронова, К. М. Кантора, К. А. Кондратьєвої. Серед робіт, що акцентують увагу на вивченні ролі традицій та етнокультурному аспекти дизайну можна виділити фундаментальні дослідження К. Юнга, Г.-Г. Гадамера, В. В. Чижикова.

У розкритті методів композиції важливі уявлення про формоутворення відображені в роботах І. А. Азізян, Д. Л. Мелодинского, С. І. Борисова, О. Л. Голубевої, Ю. А. Урманцева, Л. Н. Павлова, Є. С. Пронина, А. А. Тіца, Л. І. Кіріллової, А. Е. Коротковського, К. Н. Афанесьєва, А. Л. Дембрича, В. І. Іовлева, Ю. С. Янковської, А. Г. Раппапорта, В. І. Рабіновича, Н. І. Смоліної, Н. Ф. Гуляницького, І. Г. Лежави, Г. Б. Борісовського, В. Л. Хайта, Д. О. Швідковського, Г. Ю. Сомова, Ю. П. Волчка, А. Е. Гутнова, З. Гідіона, Ле-Корбюзьє, Б. Дзеві, А. Кучмара, І. Араухо, А. Гуттона, Р. Бенема, Р. Арнхейма та ін. В них представлені як системні, теоретико-методологічні уявлення про складові форми, так і аналізи по окремих категоріях композиції, а також стилеобразуючим аспектам. Розробці загальних формотворчих принципів присвячені роботи Г. Б. Минервина, А. В. Іконнікова, Ю. С. Лебедева, В. Ф. Раздорського.

До праць, що підкреслюють важливість науково-технічного прогресу та розглядають роль науки як провідну для розвитку методів формоутворення, можна

віднести роботи В. Ф. Рунге, Е. Ю. Амосової, А. М. Андрієвського, Т. С. Васильєвої, І. Н. Савельєвої, В. В. Семенової.

Незважаючи на велику увагу науковців багатьох галузей до проблем дизайну взагалі та всебічного розгляду процесів формоутворення в різних сферах дизайну, дуже невелика кількість досліджень стосується дизайну костюма. Моделювання одягу чомусь відокремлюється від понятійного апарату, методів дослідження, практики дизайну в інших сферах.

Найбільший пласт досліджень у галузі костюма складають класичні мистецтвознавчі дослідження. Зміни костюма у контексті історичних епох розглянуто в роботах М. Н. Мерцалової, А. Дзеконської-Козловської, Р. М. Кирсанової, А. Васильєва, Ф. Готтенрот, Г. Вейса, Л. Кібалової, І. Ц. Балдано, А. Блейз, Р. П. Андрєвої, А. Ю. Андрєвої, М. Б. Романовської, К. Вєрман, Н. Н. Цветкової .

З проблем, пов'язаних з дослідженням народного костюму з точки зору методології сучасного дизайну, морфології візуальної мови треба відмітити роботи Н. М. Калашникової [14], М. Н. Мерцалової, Ф. М. Пармон [24], І. Н. Савельєвої [27], П. Г. Богатирьової. В роботі Єфимової Л. В. [8] проведена паралель між розвитком народного та світського костюмів.

У монографіях Р. В. Захаржевської [11], К. К. Стамерова [30], Л. М. Горбачової [4], дослідженнях Д. Ю. Ермиловой [8], Е. А. Косаревої [18], Л. В. Корольової [17] з історії костюма відображено такі положення, як діалектика форми і змісту, вираження в композиційному рішенні стильових ідеалів епохи. Форма костюма розглядається в загальнокультурному контексті, аналізується застосування в дизайні одягу прийомів і досягнень інших видів мистецтв. Але у перерахованих дослідженнях костюм розглядається як елемент культури, соціальний феномен або носій інформації, але не як об'єкт творчості.

У галузі теорії, методології та практики проектування костюма необхідно відзначити роботи Московського Державного текстильного університету ім. А. Н. Косигіна: Т. В. Козлової [16] (прогнозування розвитку форм), Г. І. Петушкової [25] (теорія симетрії, закони організації форми та механізмів її історичних змін), Ф. М. Пармон (композиція костюма), Л. А. Соколової – Сербської [29] (мода як соціальне явище), Р. А. Степучева [31] (костюмографічна мова), Е. В. Ильичевої [13] (питання зміни стилів), Л. Б. Ритвінської [26] (основи формоутворення), Горіної Г. С. [5] (макетування), Литвиної Л. М. [21] (особливості моделювання одягу за призначенням).

Формоутворення костюма з точки зору архітектоніки розглянуто в роботах Т. В. Ніколаєвої [23], Т. О. Бердник [1], О. Н. Данилової [6], О. В. Будникової [2].

Разом з тим, за межами названих робіт залишається творчість окремих художників-модельєрів, різноманіття художніх методів та авторських прийомів, специфіка різних шкіл дизайну. Серед літератури, що висвітлює роль особистості в сфері розвитку дизайну можна виділити серію «Memoire de la mode» редакція Assouline, «История моды с XVIII по XX век (коллекция Института костюма Киото)», «Мода. Век модельеров. 1900 – 1999» Ш. Зелінг [12], «Мода и стиль. Современная энциклопедия» (під редакцією А. Чернової), Y. Deslandrex, Fl. Muller «Histoire de la mode au XX-e siecle», T. Jones «100 contemporary fashion designers», S. Collins «The

shool of fashion: 30 person designers», але всі вони носять швидше популярний, ніж науковий характер. Серед подібних гарно ілюстрованих видань можна виокремити роботу М. Leventon «Artwear: Fashion and Anti-Fashion», в який представлено еволюцію принципів моделювання.

У 90-х рр. ХХ ст. формується новий підхід до розуміння мистецтва костюма, він нарешті починає вбудовуватися в загальний контекст наукових досліджень різних сфер дизайну, його роль як «локомотиву змін» підкреслюється багатьма науковцями. Особливий інтерес для даного дослідження представляють публікації, присвячені вивченню синтезу сучасного мистецтва і дизайну костюма: В. Quinn «The Fashion of Architecture», Fl. Muller «Art et Mode», Н. NJ Troy «Couture Culture: A Study in Modern Art and Fashion». Р. Mears, S. Sidlauskas «Skin+Bones: Parallel Practices in Fashion and Architecture», «White Walls, Designer Dresses: The Fashioning of Modern Architecture», М. Wigley, «Fashion and Art» під редакцією А. Geczy V. Karaminas., М. Pawley «Fashion & Architecture». D. Fausch «Architecture in Fashion», С. М. Ванькович «Костюм в плену еkleктики: архитeктурно-стилистические ассоциaции» [3].

Бібліографія вітчизняних робіт з дизайну одягу, залишається незначною і представлена працями, в яких костюм розглянуто з точки зору еволюції образів та концепцій моди (Ю. Г. Легенького [20], Л. П. Ткаченко [33], М. Т. Мельник [22], О. М. Шандренко [34], М. В. Кісіль [15], М. В. Сенько [28], Л. П. Дихнич [7], О. М. Лагода [19], О. Д. Тканко [32]) або розвитку технологій проектування (О. В. Кардаш, Н. В. Чупріна, К. Л. Процик, О. К. Суворова, А. Л. Славінська, О. І. Поліщук). Серед них можна виділити дослідження М. В. Кісіль, в якому аналізується понятійний апарат дизайну одягу (надається визначення поняттю «форма» та «процес формоутворення») та визначені концепції формоутворення костюма у дизайні ХХ ст.

Незважаючи на значний список авторів, які досліджували проблеми дизайну, які в прямому або опосередковано звертаються до проблем формоутворення в різних сферах дизайну, комплексних наукових робіт надзвичайно мало. Ще менша кількість досліджень присвячена, або хоч трохи торкається формоутворення одягу. Крім того, маловивченими та не систематизованими є фактори, що впливають на формоутворення, методи та прийоми формоутворення, особливо це стосується дизайну костюма.

Мало розробленою є тема взаємозв'язку дизайну костюма та інших видів дизайну, яка, на наш погляд, може найактивнішим чином сприяти більш глибокому розумінню культурологічних і мистецтвознавчих аспектів процесу формоутворення в історичному та сучасному костюмі. Вивчення досвіду побудови процесу формоутворення в різних школах дизайну та аналіз особистих прийомів побудови форми відомих дизайнерів й використання його в навчальному процесі, сприятиме удосконаленню процесу підготовки фахівців з дизайну костюма, виходу системи освіти на якісно новий рівень та долученню України до європейської індустрії моди.

З вищевикладеного можна зробити висновки, що комплексний підхід до розгляду процесу формоутворення одягу розроблено дослідниками недостатньо. Систематизації закономірностей формоутворення, вивченню методів та прийомів формоутворення не приділялося достатньої уваги. Питання виявлення, класифікації і систематизації закономірностей формоутворення можуть бути обрані в якості перспективних напрямів досліджень у теорії та практиці дизайну одягу.

Література:

1. Бердник Т. О. Архитектоника костюма (Социокультурная динамика) : автореф. дис. на соиск. степ. канд. филос. наук : 24.00.01 / Бердник Татьяна Олеговна; Ростов. гос. акад. архитек. и искуc. – Ростов-на Дону, 2004. – 28 с.
2. Ванькович С. М. Костюм в плену эклектики: архитектурно-стилистические ассоциации / С. М. Ванькович – Санкт-Петербург : ФГБОУВПО «СПГУТД», 2013. – 251 с.
3. Данилова О. Н. Архитектоника объемных форм / О. Н. Данилова. – Владивосток : Влад. гос. унив. эконом. и сервиса, 2005. – 100 с.
4. Дихнич Л. П. Феномен моди в соціокультурних процесах ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 17.00.01 / Дихнич Людмила Петрівна; Київ. нац. ун-т. культ. і мист. – Київ, 2002. – 20 с.
5. Ермилова Д. Ю. Эстетические проблемы дизайна одежды 70–90 гг. ХХ века. : автореф. дис. на соиск. степ. канд. философ. наук : 09.00.04 / Ермилова Дарья Юрьевна; Гос. акад. сферы быта и услуг, Специализ. ин-т соц.-культур. сервиса и прикладн. искуc. – Москва, 1996. – 22 с.
6. Кісіль М. В. Концепції формоутворення костюму в західноєвропейському дизайні ХХ століття: витоки, розвиток, тенденції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. : 17.00.07 / Кісіль Марина Володимирівна; ХДАДМ – Харків, 2010. – 20 с.
7. Козлова Т. В. и др. Основы теории проектирования костюма / под ред. Т. В. Козловой. – М. : Легпромбытиздат, 1984. – 452 с.
8. Лагода О. М. Художньо-образні особливості костюма в дизайні одягу кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. : 17.00.07 / Лагода Оксана Миколаївна; Харк. держ. акад. диз. і мист. – Харків, 2007. – 22 с.
9. Легенький Г. Ю. Система моди : культурологія, естетика, дизайн / Г. Ю. Легенький, Л. П. Ткаченко – Київ : Гос. акад. лег. пром. України, 1998. – 223 с.
10. Мельник М. Т. Мода в контексті художніх практик ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. : 26.00.01 / Мельник Мирослав Тарасович; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – Київ, 2008. – 19 с.
11. Ніколаєва Т. В. Тектоніка формоутворення костюма / Т. В. Ніколаєва. – Київ : Арістей, 2008. – 340 с.
12. Петушкова Г. И. Проектирование костюма / Г. И. Петушкова. – Москва: Издательский центр «Академия», 2004. – 416 с : ил.
13. Рыввинская Л. Б. Основы формообразования костюма (архитектоника) / Л. Б. Рыввинская. – Москва : Альфа, 2005. – 72 с.
14. Сенько М. В. Образна еволюція європейської моди в контексті мистецьких стилів кінця ХІХ – ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. : 26.00.01 / Сенько Медєя Валеріївна; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – Київ, 2009. – 19 с.
15. Тканко О. Д. Мистецтво костюму в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції, школи, національна специфіка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. : 17.00.06 / Тканко Ольга Дмитрівна; Львів. нац. акад. мистец. – Львів, 2009. – 16 с.
16. Ткаченко Л. П. Мода як естетичний феномен: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.08 / Л. П. Ткаченко; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 1999. – 17 с.
17. Шандрєнко О. М. Віртуальні виміри моди ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. : 26.00.01 / Шандрєнко Ольга Миколаївна; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – Київ, 2008. – 19 с.